

Financijska pismenost građana u Hrvatskoj

ZNANSTVENI ČLANAK

Maja Vehovec*

Edo Rajh**

Ivona Škreblin Kirbiš***

Sažetak

U radu se ispituje finansijska pismenost građana Hrvatske u dobi od 18 do 65 godina starosti na reprezentativnom uzorku stanovnika na regionalnoj razini (NUTS-2). Upitnik je kreiran na bazi OECD-ovog upitnika za finansijsku pismenost radi međunarodne usporedivosti, ali uz prilagodbu nacionalnim uvjetima. Istraživanje je provedeno telefonskom anketom. Testirane su regionalne razlike u finansijskoj pismenosti i razlike u socio-demografskim obilježjima populacije. Rezultati istraživanja su pokazali da finansijska pismenost nije značajno ovisna o regionalnoj pripadnosti. Razlike u finansijskoj pismenosti mogu se bolje objasniti drugim socio-demografskim varijablama, u prvom redu obrazovanjem, dohotkom kućanstva i radnim statusom.

Ključne riječi: finansijska pismenost, finansijsko obrazovanje, Hrvatska

JEL klasifikacija: D14, D18, G28, I28

¹ Maja Vehovec, znanstvena savjetnica u trajnom zvanju, Ekonomski institut, Zagreb, e-mail: mvehovec@eize.hr.

^{**} Edo Rajh, znanstveni savjetnik, Ekonomski institut, Zagreb, e-mail: erajh@eizg.hr.

*** Ivona Škreblin Kirbiš, viša predavačica, Zagrebačka škola ekonomije i managementa, e-mail: ivona.skreblin@zsem.hr.

1. Uvod¹

U ovom radu istražujemo finansijsku pismenost građana Republike Hrvatske s ciljem empirijskog testiranja socio-demografskih razlika. U medijima se često provlači teza da su hrvatski građani finansijski nepismeni, ali takve izjave nisu potkrijepljene empirijskim dokazima. Stoga se ovim istraživanjem žele prikupiti dokazi o statusu finansijske pismenosti hrvatskih građana. Uz to, namjera je ovog istraživanja da putem diseminacije rezultata ispitanja podigne opću razinu javne svijesti o potrebi provođenja i testiranja nacionalne razine finansijske pismenosti kao i planiranja finansijske edukacije. Provedena se anketa temelji na poznatoj OECD-ovoj anketi (OECD INFE, 2011; 2012) kojom se testira finansijska pismenost te koja je brojem i sadržajem pitanja prilagođena ispitanicima u Hrvatskoj. Anketa je provedena na nešto manjem uzorku ispitanika u odnosu na sveobuhvatna nacionalna ispitanja finansijske pismenosti, ali se pritom pazilo na reprezentativnost uzorka.

Svrha ovog istraživanja je višestruka. Prva je da se prikupe podaci koji opisuju razinu finansijske pismenosti građana te da se oni predstave javnosti radi podizanja osjetljivosti i opće svijesti populacije o ovoj temi. Druga je da se temeljem rezultata ankete dobije uvid u to koja dodatna pitanja specifična za Hrvatsku u budućnosti treba uključiti u anketu radi kvalitetnijeg mjerjenja finansijske pismenosti. Naime, OECD preporučuje da svaka zemlja uključi neku bitnu socio-demografsku varijablu ili sadržajno pitanje ključno za gospodarsko stanje ili kulturu zemlje u kojoj se istraživanje provodi.

U radu se koristi termin finansijska pismenost koju OECD (OECD, 2005: 13) opisuje kao "proces u kojem finansijski potrošači/ulagači poboljšavaju svoje razumijevanje finansijskih proizvoda i koncepata te putem informacija, uputa i/ili objektivnih savjeta razvijaju potrebne vještine i sigurnost kako bi postali svjesniji finansijskih rizika i prilika, kako bi mogli donositi utemeljene odluke, kako bi znali gdje se obratiti za

¹ Rad se temelji na istraživanju provedenom u okviru projekta za Klub Ekonomskog instituta, Zagreb (<http://www.eizg.hr/hr-HR/Ocjena-finansijske-pismenosti-u-Hrvatskoj-1397.aspx>).

pomoći te kako bi poduzimali druge učinkovite mјere za poboljšanje svoje financijske dobrobiti". Taj proces podiže razinu individualne odgovornosti pojedinaca u shvaćanju i preuzimanju rizika kod donošenja financijskih odluka te prilikom planiranja ulaganja. Financijska se pismenost odnosi na znanje, stavove i ponašanja prema novcu odnosno obiteljskim i poslovnim financijama. Financijska pismenost mjeri se u odnosu na rezultate drugih zemalja i njena razina uvjetovana je pozicijskom eksternalijom. Financijska se pismenost također može mjeriti u istoj zemlji nakon vremenskog pomaka od 3 do 5 i više godina. Položaj neke zemlje bolji je ili lošiji od onog drugih zemalja ili u odnosu na zabilježeni pomak unutar te zemlje. Razina financijske pismenosti mjeri se pitanjima koja pokazuju znanje, stavove i ponašanja prema novcu, inflaciji, štednji, kamatnim stopama, investicijama, dugu, kreditima, financijskim ugovorima i ostalim financijskim izborima. Zbog toga se financijska pismenost može općenito definirati kao kombinacija informiranosti, znanja, vještina, stavova i ponašanja potrebnih za donošenje ispravnih financijskih odluka koje u konačnici donose individualnu financijsku dobrobit. Financijska pismenost važna je u razumijevanju financijskih proizvoda i donošenju ispravnih financijskih odluka, jer smanjuje broj individualnih i obiteljskih, ali i poduzetničkih promašaja kao i rizik od siromaštva te pridonosi ekonomskom rastu i razvoju. Istraživački rezultati predstavljaju vrijednu identifikaciju karakteristika financijske pismenosti pojedinih populacijskih grupa te služe nositeljima ekonomске politike (*policy-makers*) u određivanju ciljeva i prioriteta za financijsko osposobljavanje i edukaciju.

Na međunarodnoj sceni projekti finansijske pismenosti i finansijskog obrazovanja razvijaju se zadnjih desetak godina, a značajan impuls dobiven je nastankom i širenjem finansijske krize 2008. godine (Vehovec, 2011). Za kreiranje i vođenje politika finansijskog opismenjavanja stanovništva važno je izvršiti nacionalno mjerjenje finansijske pismenosti te na osnovi rezultata razraditi nacionalnu strategiju finansijskog obrazovanja i promicanja finansijske pismenosti. Mjerjenje finansijske pismenosti pribavlja nulte ili osnovne rezultate koji su važni jer identificiraju prioritete i omogućavaju postavljanje ciljeva nacionalne strategije finansijske edukacije

te međunarodnu usporedbu i mjerjenje napretka u narednim vremenskim periodima.

U promicanju finansijske pismenosti najveći su utjecaj imale međunarodne organizacije kao što su OECD, Svjetska banka i Europska komisija. OECD je među prvima započeo širenje ideje i zagovaranje potrebe za finansijskom pismenošću i finansijskim opismenjavanjem u svojim članicama. Projekt finansijskog obrazovanja započeo je 2003. godine kao odgovor na rastući interes članica za unaprjeđenje finansijske pismenosti potrošača. OECD je osnovao međunarodnu mrežu za finansijsko obrazovanje (International Network on Financial Education – INFE). Mreža organizira međunarodne konferencije i razmjenu informacija o programima, inicijativama, problemima i istraživanjima na temu finansijskog obrazovanja. Osim toga mreža prikuplja podatke i istraživanja, zalaže se za priznavanje međunarodnih standarda te osigurava vodiče, upute i koordinaciju za one koji se tek uključuju u programe finansijske edukacije. Temeljem njihovog međunarodnog iskustva identificiraju se i promoviraju primjeri najbolje prakse. Do 2011. godine 15 zemalja izmjerilo je finansijsku pismenost svojih građana: Albanija, Armenija, Britanski Djevičanski Otoči, Češka, Estonija, Irska, Južnoafrička Republika, Mađarska, Malezija, Norveška, Njemačka, Peru, Poljska, Turska i Ujedinjeno Kraljevstvo (Atkinson i Messy, 2012). Do 2015. godine pridružile su se i druge zemlje te je dosad ukupno 30 zemalja poslalo podatke o finansijskoj pismenosti. Međutim, nisu sve zemlje voljne objaviti svoje podatke javno te stoga ne postoji pregled finansijske pismenosti za svih 30 zemalja. Svjetska banka druga je međunarodna organizacija koja se sustavno bavi temom finansijske pismenosti (Xu i Zia, 2012; Carpena et al., 2011).

U Hrvatskoj do početka 2015. godine nije provedeno nacionalno testiranje finansijske pismenosti za populaciju stariju od 18 godina. U suradnji s OECD-om, centar PISA (Programme for International Student Assessment) u Hrvatskoj je u sklopu redovitog PISA testa za 2012. godinu uključio modul o finansijskoj pismenosti te je ona testirana na petnaestogodišnjim ispitanicima srednjih škola (Braš Roth et al., 2014). Rezultati su pokazali da petnaestogodišnjaci u Hrvatskoj imaju značajno nižu finansijsku

pismenost od prosjeka zemalja OECD-a koje su sudjelovale u ovom ispitivanju. U testu o finansijskoj pismenosti za petnaestogodišnjake nema eksplicitnih pitanja o finansijskim proizvodima, već se njihova finansijska pismenost evaluira kroz stavove i ponašanja prema štednji i trošenju te poznavanju instrumenata plaćanja. S druge strane, Svjetska banka je još 2010. godine objavila studiju "Hrvatska – Dijagnostički pregled zaštite potrošača i finansijske pismenosti" (World Bank, 2010), u kojoj zaključuje da nije dobro što ne postoje učinkovite kampanje promicanja svijesti ili pismenosti potrošača s ciljem boljeg razumijevanja bankovnih proizvoda i usluga te izbjegavanja problema u nastajanju. Zbog toga je Ministarstvo financija 2012. godine započelo pripremati strateški krovni dokument za buduće nacionalne aktivnosti u pogledu unaprjeđenja finansijske pismenosti stanovništva. Rad na tom dokumentu tekao je usporeno pa je tek na kraju 2014. godine dovršen dokument Nacionalni strateški okvir finansijske pismenosti potrošača za razdoblje od 2015. do 2020. godine koji je Vlada Republike Hrvatske usvojila zajedno s prijedlogom Akcijskog plana unaprjeđenja finansijske pismenosti potrošača za 2015. godinu (Narodne novine, br. 11/2015.).

Na bazi prikupljenih podataka na reprezentativnom uzorku postavljaju se sljedeći istraživački ciljevi:

- (a) istražiti postoje li regionalne razlike u finansijskoj pismenosti građana i
 - (b) utvrditi prema kojim socio-demografskim obilježjima postoji značajna razlika u finansijskoj pismenosti.

Istraživanje spada u primjenjena znanstvena istraživanja, koje ima važne učinke za društvo, jer razina finansijske pismenosti određuje razinu samozaštite potrošača, odnosa prema štednji i planiranju štednje te mirovina.

Rad je organiziran na sljedeći način. Nakon uvoda daje se pregled relevantne literature, a zatim se opisuju ciljevi i metodologija istraživanja. U četvrtom se dijelu opisuju rezultati anketnog istraživanja te se o njima raspravlja, dok peti dio rada donosi zaključak.

2. Pregled literature

Velik dio stručne literature o ovoj temi odnosi se na popularno pisane knjige u izdanju OECD-a (OECD, 2005; 2008; 2011; 2013; 2014). U znanstvenoj je literaturi tema finansijske pismenosti "mlada", jer je većina članaka objavljena tek u posljednjih desetak godina. Za istraživanja se koriste različite baze podataka, kao što je na primjer Anketa o potrošnji kućanstava, ali i druge nacionalne ili međunarodne ankete. U ovom se radu koristi anketa koju je razvio OECD i koja mjeri razinu finansijske pismenosti. Stoga je i pregled literature usmjeren uglavnom na ona istraživanja koja mjere finansijsku pismenost, a manje na kauzalnost finansijske pismenosti u odnosu na štednju općenito, štednju za mirovinu, dug i zaduženost ili u odnosu na ponašanje prema riziku.

Istraživanja su pokazala da je finansijska pismenost stanovništva važna za sve zemlje bez obzira na njihovu razvijenost. Tako su Lusardi i Mitchell (2011) pokazale da većina stanovništva u razvijenom dijelu svijeta nije upoznata čak ni s najosnovnijim ekonomskim konceptima potrebnim za donošenje odluka o razumnoj štednji i investicijama te su ustanovile nisku finansijsku pismenost stanovništva SAD-a. Autorice su utvrdile da se slabija informiranost posebno vezuje uz osobe s nižim dohotkom i nižim stupnjem obrazovanja te je značajnije prisutna kod žena i manjinskih zajednica. Nadalje, istraživanje je pokazalo da mjerjenje finansijskog znanja putem skupa istih pitanja u različitim zemljama ukazuje na općenito nisku razinu finansijske pismenosti bez obzira na razvijenost finansijskih tržišta i načina na koji je organiziran mirovinski sustav u tim zemljama. Također spol i dob ispitanika značajno obilježavaju finansijsku pismenost u svim zemljama u uzorku. Žene imaju manje finansijskog znanja kao i stariji dio populacije. Planiranje mirovine pokazalo se kao dobra aproksimativna varijabla finansijske pismenosti.

Atkinson i Messy (2012) usporedile su rezultate finansijske pismenosti u 14 zemalja. Istraživanje je pokazalo da je u više zemalja moguće primijeniti istu grupu pitanja na temelju kojih se kreiraju jednostavnii pokazatelji finansijske pismenosti. Postoji značajan prostor za unaprjeđenje

financijskog znanja u svakoj od promatranih zemalja, pa čak i ako spadaju u grupu razvijenih zemalja. U svim su zemljama iskazane niže vrijednosti za izračun složene kamate, a primjetan je i nedostatak znanja iz diversifikacije rizika. Uvjerenost u vlastitu financijsku pismenost često je obilježje ispitnika. Oni radije bilježe pogrešan odgovor nego što priznaju da ne znaju odgovor. Više razine financijske pismenosti pokazuju muškarci. U zemljama s višim rezultatima u testiranju komponente ponašanja viši su rezultati i u testiranju komponente znanja, ali tu postoji još prostora za analizu i objašnjavanje kauzalnosti. Isto je i s odnosom stavova i ponašanja. Rezultati istraživanja sugeriraju da na nejednakost u financijskoj pismenosti najvjerojatnije utječe lošije obrazovanje i/ili niži prihodi. Rezultati su međunarodno usporedivi te su vrijedna podloga za kreiranje nacionalnih politika i strategija.

Atkinson i Messy (2013) na rezultatima ispitivanja međunarodne financijske pismenosti iz 2012. godine, nastavljaju promovirati pitanje financijske uključenosti kroz financijsko obrazovanje za ciljane grupe građana. Analiza podataka identificira grupe koje su financijski isključene te obrazlaže razloge zbog kojih imaju lošiju financijsku pismenost. Iako je orijentacija rada na preporuke nositeljima ekonomске politike, ovo istraživanje korisno je za analizu podataka i iz perspektive isključenosti.

Lusardi i Mitchell (2014) su napravile detaljan pregled istraživanja o ekonomskim aspektima važnosti financijske pismenosti. Istraživanje pregledno prikazuje rezultate ispitivanja i usporedbu financijske pismenosti u različitim zemljama i to u odnosu na socio-demografske varijable kao što su spol, dob, obrazovanje, prihodi, radni status, manjinska pripadnost i mjesto stanovanja. Takoder se iz svakog istraživačkog segmenta daje vrijedan pregled literature. Izneseni su primjeri ocjena financijske pismenosti u zemljama koje su imale iskustvo inflacije za razliku od zemalja s iskustvom deflacji. Zanimljiva se razlika pojavljuje i između vlastite ocjene ispitnika o financijskoj pismenosti u odnosu na stvarno znanje. Heterogenost populacije u pogledu financijske pismenosti prisutna je u svim zemljama, a veća se homogenost nalazi u populacijskim podgrupama. Taj je nalaz važan jer upućuje na različit pristup u tretiranju učinaka i posljedica lošije

financijske pismenosti. Troškove zbog lošije financijske pismenosti teško je izračunati, a trebalo bi ih usporediti s troškovima ulaganja u financijsko obrazovanje. Kauzalnost između financijskog znanja i ekonomskog blagostanja je područje koje je otvoreno za daljnja istraživanja. Isto tako, postoji širok prostor za istraživanja veza između financijskog znanja, troškova i koristi, jer troškovi ulaganja u financijsko obrazovanje moraju biti učinkoviti.

Najnovije istraživanje o financijskoj pismenosti u odnosu na rizik (Lusardi, 2015) fokusirano je na dio financijske pismenosti koji mjeri znanje i ponašanje prema riziku i diversifikaciji rizika. Empirijska ocjena pokazuje da financijska pismenost odnosno razumijevanje rizika ima učinka na planiranje mirovine i pažljiviju štednju. Autorica smatra da je dio znanja i ponašanja prema riziku izuzetno važan dio financijske pismenosti, jer su financijske odluke i odluke o štednji usko povezane s upravljanjem rizikom. Slabija pismenost ugrožava sposobnost upotrebe financijskih instrumenata na individualnoj i poslovnoj mikrorazini te ima posljedice i na funkcioniranje cjelokupnog financijskog tržista.

Hrvatska je bila obuhvaćena jedino istraživanjem Svjetske banke (Rutledge, 2010) koja je uspoređivala zaštitu potrošača i financijsku pismenost u devet zemalja. Tim se istraživanjem pokazalo da su zaštita potrošača i financijska pismenost i u razvijenim zemljama na niskoj razini, kao i u zemljama u razvoju, a financijska kriza iz 2008. godine osvijestila je potrebu za zaštitom potrošača u pogledu financijske pismenosti. Istraživanje u sklopu projekta PISA (Braš Roth et al., 2014) donijelo je nova saznanja o financijskoj pismenosti srednjoškolaca.

3. Ciljevi i metodologija istraživanja

Glavni cilj istraživanja je bio ispitati postoje li regionalne razlike u financijskoj pismenosti hrvatskih građana, a dodatni ciljevi odnosili su se na ispitivanje odnosa socio-demografskih karakteristika i financijske

pismenosti populacije, kako bi se utvrdilo koje socio-demografske varijable značajno obilježavaju finansijski pismeno stanovništvo.

Istraživanje je provedeno telefonskom anketom na uzorku populacije koji je reprezentativan na regionalnim razinama (NUTS-2 regije). Ukupan uzorak ispitanika obuhvatio je 900 građana u dobi od 18 do 65 godina. Upitnik je prilagođen nacionalnim uvjetima prema međunarodno usporedivoj OECD-ovoj metodologiji za mjerjenje financijske pismenosti (OECD INFE, 2011). Rezultati nacionalnog upitnika financijske pismenosti postavljaju odrednice budućih programa financijske edukacije. Takvi se upitnici ponavljaju u razdobljima od tri do pet godina da bi se uočio napredak i da bi se pokazalo je li financiranje financijskog obrazovanja iz javnih izvora dalo učinkovite rezultate.

Mjerenje finansijske pismenosti sadrži tri komponente: (a) znanje, (b) stavove i uvjerenja te (c) ponašanje. U skladu s time i ciljevima istraživanja, anketni se upitnik² sastojao od skupa socio-demografskih pitanja (regija, mjesto stanovanja, dob, spol, obrazovanje, dohodak i radni status). Slijedilo je testiranje znanja pomoću sedam pitanja poput "Posudili ste prijatelju 100 kn jedne večeri i on vam idući dan vraća 100 kn. Koliku je kamatu vaš prijatelj platio na ovu pozajmicu?". Pitanja pokrivaju znanje o vremenskoj vrijednosti novca, jednostavnom i složenom kamatnom računu, riziku i povratu ulaganja, inflaciji i diversifikaciji štednje. Zbroj točnih odgovora čini ukupan rezultat komponente znanja, a rezultat može biti između 0 i 8³ pri čemu viši rezultat znači veću razinu finansijskog znanja. Anketa sadrži i mjeru stavova i uvjerenja koja se sastoji od tri tvrdnje ("Novac postoji da bi se trošio", "Nalazim veće zadovoljstvo u trošenju novca negoli u dugoročnoj štednji", "Nastojim živjeti za danas, a sutra kako bude") za koje ispitanici procjenjuju na skali od 1 do 5 u kojoj se mjeri s njima slažu. Rezultat komponente stavova i uvjerenja kreće se između 1 i 5 pri čemu veći rezultat znači racionalniji finansijski stav usmјeren prema planiranju budućnosti i pažljivijem odnosu prema novcu. Pitanja o ponašanju odnose

² Za potrebe članka navedene su varijable korištene u prezentiranoj analizi rezultata, dok je provedena anketa sadržavala i dodatna pitanja koja ovdje nisu navedena.

³ U provedenom upitniku rezultat znanja trebao bi se kretati između 0 i 7, ali je zbog usporedivosti s OECD-ovom metodologijom rezultat preračunat u skalu od 0 do 8.

se na sedam vrsta ponašanja: pažljivo razmatranje može li si osoba priuštiti nešto prije same kupovine, plaćanje računa na vrijeme, nadgledanje financija, postavljanje dugoročnih finansijskih ciljeva, aktivnu štednju, način odabira finansijskog proizvoda, (ne)posuđivanje novca za pokrivanje životnih troškova. Ukupan rezultat na komponenti ponašanja kreće se od 0 do 9⁴ pri čemu viši rezultat znači racionalnije finansijsko ponašanje.

Okvir 1. Finansijska pismenost – pitanja i točni odgovori

Komponenta: znanje

1. Zamislite da je neka osoba dobila poklon od 1.000 kn, ali treba čekati godinu dana prije nego može koristiti novac, pri čemu je stopa inflacije 5 posto. Za tih godinu dana bit će u mogućnosti kupiti:
 - točan odgovor: manje nego se može kupiti danas
 - točno odgovorilo: 75,8 posto ispitanika
2. Posudili ste prijatelju 100 kn jedne večeri i on vam idući dan vraća 100 kn. Koliku je kamatu vaš prijatelj platio na ovu pozajmicu?
 - točan odgovor: 0 kuna
 - točno odgovorilo: 87,2 posto ispitanika
3. Pretpostavimo da 1.000 kuna stavite na štedni račun uz garanciju od 2 posto godišnje kamatne stope. Na račun ne stavlјate više nikakav novac niti ga povlačite (banka ne računa nikakvu naknadu). Koliko će na računu biti novaca nakon jedne godine nakon što je uplaćena kamata?
 - točan odgovor: 1.020
 - točno odgovorilo: 48,4 posto ispitanika
4. Koliko će na tom računu biti novaca na kraju pet godina?
 - točan odgovor: više od 1.100 kn
 - točno odgovorilo: 46,0 posto ispitanika
5. Investicija s velikim povratom je najvjerojatnije visokorizična.
 - točno odgovorilo: 84,4 posto ispitanika
6. Visoka inflacija znači da se životni troškovi ubrzano povećavaju.
 - točno odgovorilo: 88,2 posto ispitanika
7. Manje je vjerojatno da ćete izgubiti sav novac ako štednju stavite na više od jednog mjesto.
 - točno odgovorilo: 63,2 posto ispitanika

⁴ U provedenom upitniku rezultat bi se trebao kretati između 0 i 7, ali je zbog usporedivosti s OECD-ovom metodologijom rezultat preračunat u skalu od 0 do 9.

Komponenta: stavovi i uvjerenja

1. Nastojim živjeti za danas, a sutra kako bude.
- ne slaže se ili se u potpunosti ne slaže: 71,7 posto ispitanika
 2. Nalazim veće zadovoljstvo u trošenju novca negoli u dugoročnoj štednji.
- ne slaže se ili se u potpunosti ne slaže: 40,0 posto ispitanika
 3. Novac postoji da bi se trošio.
- ne slaže se ili se u potpunosti ne slaže: 14,9 posto ispitanika

Komponenta: ponašanje

1. Prije kupovine pažljivo razmatram mogu li to sebi priuštiti.
- slaže se ili u potpunosti se slaže: 76,6 posto ispitanika
 2. Plaćam račune na vrijeme.
- slaže se ili u potpunosti se slaže: 80,9 posto ispitanika
 3. Vrlo pazim na svoje financije.
- slaže se ili u potpunosti se slaže: 75,9 posto ispitanika
 4. Postavljam dugoročne finansijske ciljeve i nastojim ih dostići.
- slaže se ili u potpunosti se slaže: 50,2 posto ispitanika
 5. U posljednjih 12 mjeseci jeste li (osobno) štedjeli novac na bilo koji od sljedećih načina? Uplaćivanje na štedni račun, dao/dala novac obitelji da štedi za mene, kupio/la finansijski investicijski proizvod kao npr. dionice, obveznice, u nekom drugom obliku (uključujući kupovinu nekretnine ili slično; ponuđeni odgovori su bili i štednja gotovine kod kuće ili u novčaniku te povećanje iznosa na tekućem računu, no ti odgovori nisu uključeni u aktivnu štednju).
- aktivno je štedjelo: 33,7 posto ispitanika
 6. Koja od sljedećih izjava najbolje opisuje način na koji ste zadnji puta odabrali finansijski proizvod? Razmatrao/la sam više proizvoda nekoliko različitih tvrtki; razmatrao/la sam nekoliko proizvoda jedne tvrtke.
- pažljiv odabir finansijskih proizvoda: 76,6 posto
 7. U proteklih 12 mjeseci, jeste li osobno uzimali kredit (odnosno koristili dozvoljeno prekoračenje), te platili kamatu za neku od sljedećih namjena (pokrivanje životnih troškova)?
- neposuđivanje novca za ovu namjenu: 41,4 posto

Komponenta znanja je ključna, jer se bodovanjem objektivno mijere točni i netočni odgovori. Ona je ključna i zato jer pitanja u ovom dijelu mogu mjeriti osnovnu, srednju ili višu razinu finansijske pismenosti. Mjerenje komponente stavova i uvjerenja ima subjektivna obilježja, a iskazani se stavovi mogu mijenjati. Sve tri komponente zajedno određuju razinu

financijske pismenosti koju je moguće međunarodno uspoređivati, ako se koristi isti upitnik. U skladu s time, takva se *kombinirana* mjera financijske pismenosti računa kao zbroj komponenata znanja, stavova i uvjerenja te ponašanja i može poprimiti vrijednosti od 1 do 22 pri čemu viši rezultat znači veću financijsku pismenost.

S obzirom na postavljene ciljeve i opisani upitnik u radu se testiraju sljedeće hipoteze:

H_{1a-d} = Regionalna pripadnost (NUTS-2 razina) ima značajan utjecaj na: kombiniranu mjeru financijske pismenosti (H_{1a}); komponentu znanja (H_{1b}); komponentu stavova i uvjerenja (H_{1c}); komponentu ponašanja (H_{1d}).

H_{2a-d} = Veličina mjesta stanovanja ima značajan utjecaj na: kombiniranu mjeru financijske pismenosti (H_{2a}); komponentu znanja (H_{2b}); komponentu stavova i uvjerenja (H_{2c}); komponentu ponašanja (H_{2d}).

H_{3a-d} = Dob ima značajan utjecaj na: kombiniranu mjeru financijske pismenosti (H_{3a}); komponentu znanja (H_{3b}); komponentu stavova i uvjerenja (H_{3c}); komponentu ponašanja (H_{3d}).

H_{4a-d} = Spol ima značajan utjecaj na: kombiniranu mjeru financijske pismenosti (H_{4a}); komponentu znanja (H_{4b}); komponentu stavova i uvjerenja (H_{4c}); komponentu ponašanja (H_{4d}).

H_{5a-d} = Obrazovanje ima značajan utjecaj na: kombiniranu mjeru financijske pismenosti (H_{5a}); komponentu znanja (H_{5b}); komponentu stavova i uvjerenja (H_{5c}); komponentu ponašanja (H_{5d}).

H_{6a-d} = Dohodak kućanstva ima značajan utjecaj na: kombiniranu mjeru financijske pismenosti (H_{6a}); komponentu znanja (H_{6b}); komponentu stavova i uvjerenja (H_{6c}); komponentu ponašanja (H_{6d}).

H_{7a-d} = Radni status ima značajan utjecaj na: kombiniranu mjeru financijske pismenosti (H_{7a}); komponentu znanja (H_{7b}); komponentu stavova i uvjerenja (H_{7c}); komponentu ponašanja (H_{7d}).

Hipoteze H_{1a-d} i H_{2a-d} specifično su postavljene u ovom istraživanju, a preostale su hipoteze poznate i navedene u pregledu literature, ali se po prvi puta testiraju na populaciji u Hrvatskoj.

Hipoteze su testirane metodom analize varijance i t-testom.

3.1. Ispitanici

Anketa je provedena telefonski na uzorku od 900 ispitanika: 300 iz sjeverozapadne Hrvatske, 300 iz središnje i istočne (panonske) Hrvatske i 300 iz jadranske Hrvatske. Za svaku regiju izrađen je proporcionalni stratificirani uzorak ispitanika. U anketi je sudjelovalo 49 posto muškaraca i 51 posto žena, a prosječna dob ispitanika bila je 42,5 godine (tablica 1).

Tablica 1. Obilježja uzorka, n=900

	%
Regija	
Sjeverozapadna Hrvatska	33,3
Središnja i istočna Hrvatska	33,3
Jadranska Hrvatska	33,3
Veličina naselja	
Manje od 3.000 stanovnika	36,2
Od 3.000 do 15.000 stanovnika	22,0
Od 15.000 do 100.000 stanovnika	20,3
100.000 i više stanovnika	20,8
Bez odgovora	0,7
Spol	
Muški	49,0
Ženski	51,0
Dob	
18-24	12,8
25-34	20,8
35-44	20,6
45-54	23,0
55-65	22,9
Obrazovanje	
Osnovna škola i manje	8,2
Srednja škola	63,3
Visoko obrazovanje	28,1
Bez odgovora	0,4
Primanja kućanstva	
5.000 i manje kuna	30,7
5.001-10.000 kuna	34,7
10.001 i više kuna	18,5
Bez odgovora	16,0
Radni status	
Zaposlen	48,3
Nezaposlen	51,2
Bez odgovora	0,5

4. Rezultati istraživanja i diskusija

Utjecaj regionalne pripadnosti ispitanika na pojedine mjere finansijske pismenosti testiran je analizom varijance. Od četiri analizirane mjere finansijske pismenosti, kod dvije mjere (komponenta znanja i komponenta stavova i uvjerenja) postoje statistički značajne razlike u vrijednostima s obzirom na regionalnu pripadnost ispitanika (pri $p<0,1$), dok kod dvije mjere (kombinirana mjera i komponenta ponašanja) nisu uočene statistički značajne razlike (tablica 2). Najveću razinu finansijske pismenosti mjerenu komponentom znanja pokazuju ispitanici iz sjeverozapadne Hrvatske koji u većoj mjeri poznaju pojmove poput vremenske vrijednosti novca, jednostavnog i složenog kamatnog računa, rizika i povrata ulaganja, inflacije i diversifikacije štednje. U slučaju komponente stavova i uvjerenja najveću razinu finansijske pismenosti pokazuju ispitanici iz sjeverozapadne te oni iz središnje i istočne Hrvatske što znači da su oni usmjereni prema planiranju budućnosti i pažljivijem odnosu prema novcu u odnosu na ispitanike iz jadranske Hrvatske. Iz navedenoga se može zaključiti da su hipoteze H_{1b} i H_{1c} potvrđene, dok su hipoteze H_{1a} i H_{1d} odbačene.

Tablica 2. Utjecaj regionalne pripadnosti na finansijsku pismenost

Mjera finansijske pismenosti	Regija			ANOVA
	Sjeverozapadna Hrvatska	Središnja i istočna Hrvatska	Jadranska Hrvatska	
Kombinirana mjera	14,27	13,92	13,84	$F=1,70; p=0,18$
Komponenta znanja	5,56	5,24	5,33	$F=2,86; p=0,06$
Komponenta stavova i uvjerenja	3,23	3,20	3,07	$F=2,59; p=0,08$
Komponenta ponašanja	5,43	5,44	5,39	$F=0,07; p=0,93$

Tablica 3 prikazuje rezultate analize varijance kojom su se testirale hipoteze o utjecaju veličine mjesta stanovanja na pojedine mjere finansijske pismenosti. U slučaju kombinirane mjere i komponente znanja postoje statistički značajne razlike s obzirom na veličinu mjesta u kojemu ispitanici žive (na razini značajnosti $p<0,01$). U obje navedene mjere finansijske pismenosti, finansijska pismenost to je veća što je veće mjesto iz kojega ispitanici dolaze. Ispitanici iz većih mjesta znaju više pojmove mjerjenih objektivnim testom znanja što se odražava i u kombiniranoj

mjeri finansijske pismenosti. Time su potvrđene hipoteze H_{2a} i H_{2b} , dok su hipoteze H_{2c} i H_{2d} odbačene.

Tablica 3. Utjecaj veličine mesta stanovanja na finansijsku pismenost

Mjera finacijske pismenosti	Veličina mjesata stanovanja (broj stanovnika)				ANOVA
	Manje od 3.000	3.000-15.000	15.000-100.000	100.000 i više	
Kombinirana mjera	13,62	14,02	14,27	14,45	F=3,43; p=0,02
Komponenta znanja	5,06	5,43	5,58	5,70	F=6,92; p=0,00
Komponenta stavova i uvjerenja	3,19	3,14	3,11	3,21	F=0,51; p=0,80
Komponenta ponašanja	5,31	5,45	5,55	5,51	F=0,76; p=0,51

Rezultati testiranja hipoteza o utjecaju dobi ispitanika na finansijsku pismenost prikazani su u tablici 4. Analizom varijance potvrđene su hipoteze H_{3a} i H_{3b} , a odbačene su hipoteze H_{3c} i H_{3d} . I u slučaju kombinirane mjere i u slučaju komponente znanja, finansijska pismenost to je veća što starijoj dobnoj skupini ispitanik pripada. Atkinson i Messy (2012) iznose sličan nalaz prema kojem u većini zemalja u kojima je mjerena finansijska pismenost ispitanici u dobnoj skupini između 30 i 60 godina pokazuju najviše razine finansijske pismenosti.

Tablica 4. Utjecaj dobi ispitanika na finansijsku pismenost

Mjera finansijske pismenosti	Dob ispitanika					ANOVA
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-65	
Kombinirana mjera	13,35	13,71	13,95	14,27	14,47	F=3,34; p=0,01
Komponenta znanja	4,92	5,25	5,29	5,60	5,60	F=4,30; p=0,00
Komponenta stavova i uvjerenja	3,07	3,22	3,26	3,10	3,18	F=1,50; p=0,20
Komponenta ponašanja	5,21	5,35	5,38	5,42	5,65	F=1,12; p=0,35

Hipoteze o utjecaju spola ispitanika na finansijsku pismenost testirane su t-testom (tablica 5). Postoje statistički značajne razlike u vrijednostima kombinirane mjere i komponente znanja s obzirom na spol ispitanika (razina značajnosti $p<0,01$). U oba slučaja ispitanici muškog spola pokazuju veću razinu finansijske pismenosti u odnosu na ispitanike ženskog spola. Muškarci u odnosu na žene znaju više pojmove mjerjenih objektivnim testom znanja što se odražava i u kombiniranoj mjeri finansijske pismenosti.

I u ovom slučaju nalazi potvrđuju utvrđene rodne razlike u financijskom znanju u gotovo svim zemljama spomenutima u radu Atkinson i Messy (2012). Isto tako, rodne razlike u znanju ne prenose se na varijablu ponašanja u mjerenu financijske pismenosti ni u našem istraživanju ni u istraživanju spomenutih autorica. Kada razmatramo komponentu stava, Atkinson i Messy (2012) utvrđuju da u većini istraženih zemalja postoji i konzistentna rodna razlika u stavu pri čemu žene iskazuju racionalniji financijski stav. To se, međutim, nije potvrdilo našim istraživanjem. Hrvatska u tom smislu nije potpuna iznimka jer ima zemalja poput Albanije i Poljske, u kojima je smjer rodnih razlika obrnut, kao i zemalja kod kojih kao i kod nas nisu utvrđene rodne razlike u komponenti stava, poput Armenije i Južnoafričke Republike (Atkinson i Messy, 2012). Time su potvrđene hipoteze H_{4a} i H_{4b} , dok su hipoteze H_{4c} i H_{4d} odbačene.

Tablica 5. Utjecaj spola ispitanika na financijsku pismenost

Mjera financijske pismenosti	Spol		t-test
	Muški	Ženski	
Kombinirana mjera	14,43	13,60	$t=4,02; p=0,00$
Komponenta znanja	5,73	5,03	$t=6,35; p=0,00$
Komponenta stavova i uvjerenja	3,13	3,20	$t=-1,11; p=0,27$
Komponenta ponašanja	5,53	5,32	$t=1,58; p=0,11$

Kod testiranja hipoteza o utjecaju obrazovanja na financijsku pismenost, utvrđeno je postojanje statistički značajnih razlika (razina $p<0,01$) kod tri mjere financijske pismenosti: kombinirane mjere, komponente znanja i komponente ponašanja (tablica 6). Što je veće obrazovanje ispitanika to je veća i razina financijske pismenosti. Utjecaj obrazovanja na financijsku pismenost utvrđen je i u istraživanju Atkinson i Messy (2012) s time da autorice naglašavaju da ipak u skupini ispitanika nižeg obrazovanja ima pojedinaca s visokim rezultatom financijske pismenosti što znači da visok stupanj obrazovanja nije nužan preduvjet financijske pismenosti. Time su potvrđene hipoteze H_{5a} , H_{5b} i H_{5c} , dok je hipoteza H_{5d} odbačena.

Tablica 6. Utjecaj obrazovanja na finansijsku pismenost

Mjera finansijske pismenosti	Obrazovanje			ANOVA
	Osnovna škola ili manje	Srednja škola	Visoko obrazovanje	
Kombinirana mjera	12,62	13,65	15,23	F=33,44; p=0,00
Komponenta znanja	4,45	5,21	6,04	F=35,63; p=0,00
Komponenta stavova i uvjerenja	3,05	3,18	3,19	F=0,72; p=0,49
Komponenta ponašanja	4,97	5,25	5,96	F=14,48; p=0,00

Provđene analize varijance pokazuju da dohodak kućanstva, kao i obrazovanje, utječe na tri mjere finansijske pismenosti (razina značajnosti $p<0,01$). Što je veća razina dohotka kućanstva, to ispitanik pokazuje veću razinu finansijske pismenosti mjerenu kombiniranom mjerom, komponentom znanja i komponentom ponašanja (tablica 7). Utjecaj dohotka kućanstva na finansijsku pismenost spominje se i u drugim zemljama u kojima je mjerena finansijska pismenost (Atkinson i Messy, 2012) te u kojima je zabilježeno da najniža prihodovna skupina pokazuje najnižu finansijsku pismenost, iako je veličina tih razlika različita u pojedinim zemljama. U zaključivanju treba biti oprezan jer je dohodak povezan i s drugim socio-demografskim obilježjima za koja je utvrđen utjecaj na finansijsku pismenost. No, bez obzira na to velika je važnost podizanja finansijske pismenosti kod niže dohodovne skupine ispitanika kako bi ova ugrožena skupina donosila bolje finansijske odluke. Time su potvrđene hipoteze H_{6a} , H_{6b} i H_{6c} , dok je hipoteza H_{6d} odbačena.

Tablica 7. Utjecaj dohotka kućanstva na finansijsku pismenost

Mjera finansijske pismenosti	Dohodak kućanstva (u kunama)			ANOVA
	5.000 i manje	5.001-10.000	10.001 i više	
Kombinirana mjera	13,22	14,11	14,98	F=18,70; p=0,00
Komponenta znanja	5,00	5,40	6,07	F=22,20; p=0,00
Komponenta stavova i uvjerenja	3,13	3,20	3,07	F=1,28; p=0,28
Komponenta ponašanja	5,01	5,52	5,85	F=10,58; p=0,00

Hipoteze o utjecaju radnog statusa ispitanika na njihovu finansijsku pismenost testirane su t-testovima (tablica 8). Postoje statistički značajne razlike kod kombinirane mjere i komponente znanja (razina značajnosti

$p<0,01$) te kod komponente ponašanja (razina značajnosti $p<0,1$). Zaposleni ispitanici pokazuju veću razinu finansijske pismenosti u odnosu na nezaposlene ispitanike jer poznaju više testiranih finansijskih pojmove i ponašaju se racionalnije prema novcu i finansijskim odlukama. Razlike nema u njihovim stavovima prema planiranju budućnosti i pažljivom odnosu prema novcu. Temeljem navedenih rezultata, hipoteze H_{7a} , H_{7b} i H_{7c} su potvrđene, dok je hipoteza H_{7d} odbačena.

Tablica 8. Utjecaj radnog statusa na finansijsku pismenost

Mjera finansijske pismenosti	Radni status		t-test
	Zaposlen	Nezaposlen	
Kombinirana mjera	14,34	13,69	$t=3,16; p=0,00$
Komponenta znanja	5,61	5,15	$t=4,01; p=0,00$
Komponenta stavova i uvjerenja	3,17	3,16	$t=0,23; p=0,23$
Komponenta ponašanja	5,54	5,31	$t=1,76; p=0,08$

5. Zaključak

Od sedam analiziranih socio-demografskih varijabli, najveći utjecaj na finansijsku pismenost pokazuju varijable obrazovanje, dohodak kućanstva te radni status ispitanika. U sva tri slučaja rezultati su ukazali na postojanje statistički značajnih razlika u tri mjere finansijske pismenosti: kombiniranoj mjeri, komponenti znanja i komponenti ponašanja. Statistički je značajan utjecaj veličine mjesta stanovanja, dobi i spola ispitanika na dvije mjere finansijske pismenosti: kombiniranu mjeru i mjeru komponente znanja. Važnost obrazovanja, dohotka, dobi i spola potvrđena je i u drugim zemljama (Atkinson i Messy, 2012). Najmanje su izražene regionalne razlike u finansijskoj pismenosti. Kod dvije mjere (komponenta znanja i komponenta stavova i uvjerenja) postoje regionalne razlike na razini značajnosti $p<0,1$.

Rezultati istraživanja ukazuju na zaključak da je finansijska pismenost u najmanjoj mjeri ovisna o regionalnoj pripadnosti. Razlike u finansijskoj pismenosti mogu se bolje objasniti nekim drugim socio-demografskim varijablama, u prvom redu obrazovanjem, dohotkom kućanstva i radnim

statusom. Iako nešto slabije, ipak i varijable dob, spol i veličina mjesta stanovanja također objašnjavaju razlike u finansijskoj pismenosti.

Što je veća razina obrazovanja i dohotka kućanstva veća je i razina finansijskog znanja. Također, zaposleni ispitanici pokazuju veću razinu finansijskog znanja u odnosu na nezaposlene ispitanike. Muškarci imaju značajno višu finansijsku pismenost u odnosu na žene. Što su ispitanici stariji to pokazuju veću razinu finansijskog znanja. Iako je nešto slabija povezanost regionalne pripadnosti i finansijske pismenosti, može se uočiti da ispitanici iz sjeverozapadne Hrvatske pokazuju relativno najveću razinu finansijske pismenosti.

Usmjerimo li se na pojedine komponente finansijske pismenosti, možemo zaključiti da se najviše razlika između pojedinih skupina utvrđuje na komponenti znanja i kombiniranoj mjeri. Slijedi komponenta ponašanja, a najmanje osjetljiva mjera finansijske pismenosti s obzirom na socio-demografske razlike je komponenta stava. Jedina značajna razlika u komponenti stava jest ona utvrđena s obzirom na regiju pa možemo reći da su te razlike kulturno obojene. Ovo upućuje na to da su građani u Hrvatskoj prilično homogeni u stavovima prema planiranju budućnosti i pažljivom odnosu prema novcu pri čemu se nalaze na blago pozitivnom dijelu skale te nisu pretjerano racionalni. U budućim istraživanjima bilo bi vrijedno komponentu stava proširiti dodatnim tvrdnjama te tako detaljnije istražiti socio-demografske razlike u ovom dijelu finansijske pismenosti. Naravno, najveća vrijednost istraživanja komponente stava proizlazi iz jačine povezanosti stava s ponašanjem te bi bilo korisno usmjeriti se na dodatne tvrdnje i pojedinačne stavove koji predviđaju ponašanje koje se odnosi na finansijsku pismenost.

Za razliku od komponente stava, puno je više ustanovljenih razlika u komponenti ponašanja, a najviše u komponenti znanja. Pri tome se kao najugroženija skupina s najnižom razinom znanja izdvajaju građani iz manjih mjesta, mlađe dobi, nižeg obrazovanja, ženskog spola, i nižeg dohotka te nezaposleni na koje bi politika finansijskog opismenjavanja trebala biti prvenstveno usmjerena.

Znanstvena analiza obilježja finansijske pismenosti hrvatskih građana može poslužiti nositeljima politike finansijskog opismenjavanja građana, koji bi oskudna finansijska sredstva (osobito ona iz javnih izvora) trebali usmjeriti na populacijske grupe koje trebaju podići razinu finansijske pismenosti. Populacijske grupe obuhvaćene ovim ispitivanjem nisu doobile finansijsko obrazovanje kroz redovito školovanje. Uvođenjem modula finansijskog obrazovanja u program obaveznog obrazovanja moglo bi se značajno utjecati baš na ranjivije skupine stanovnika. Međutim, za neko vrijeme taj se utjecaj neće osjetiti te su potrebni ciljani obrazovni programi kreirani na popularan način kroz razne komunikacijske kanale.

Ovo je istraživanje također pokazalo da je za Hrvatsku pored uobičajenih pitanja iz OECD-ovog upitnika poželjno dodati socio-demografske informacije o tome je li ispitanik zaposlen u privatnom ili javnom sektoru te je li najvažniji prihod od rada stabilan mjesecni prihod ili on varira s obzirom na održeni posao. Uvjereni smo da ova dodatna socio-demografska pitanja značajno utječu na razinu finansijske pismenosti. Osim toga, u pitanjima znanja poželjno je uvesti dodatna pitanja o nekim korisnim finansijskim proizvodima kao što su na primjer životna osiguranja i devizni tečaj. Posebno je rizik promjene deviznog tečaja utjecao na finansijsku situaciju velikog broja građana Hrvatske što znači da se određena znanja stječu iskustveno na bolniji način, ali i da takav način podiže razinu finansijske pismenosti. Nažalost, testiranje razine finansijske pismenosti u Hrvatskoj nije postojalo prije izbijanja "afere franak" te se dokazi nisu prikupili. No, zato u svakom idućem razdoblju i ponavljanju testiranja finansijske pismenosti možemo doći do vrijednih podataka i dokaza koji mogu objasniti promjene u znanju, stavovima i ponašanju građana. Naše istraživanje je pokazalo da su se pitanja koja smo samostalno kreirali pokazala vrijednim pri analizi rezultata. Radi se o pitanjima o tome kako se prate osobni redoviti izdaci ("Jeste li u posljednjih dvanaest mjeseci bili u minusu na tekućem računu u banci?"; "Jeste li koristili dozvoljeno prekoračenje ili uzimali kredit za svakodnevnu potrošnju?"). Pitanje "U kojim okolnostima biste uzeli kredit?" je na primjer pokazalo da bi najveći dio ispitanika uzeo kredit za plaćanje obrazovanja ili usavršavanje što zaista daje optimizma u pogledu finansijskog opismenjavanja građana Republike Hrvatske.

Literatura

Atkinson, Adele i Flore-Anne Messy, 2012, "Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/INFE Pilot Study", OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, br. 15, Pariz: OECD, <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en> (pristupljeno 8. siječnja 2015.).

Atkinson, Adele i Flore-Anne Messy, 2013, "Promoting Financial Inclusion through Financial Education: OECD/INFE Evidence, Policies and Practice", OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, br. 34, Pariz: OECD, <http://dx.doi.org/10.1787/5k3xz6m88smp-en> (pristupljeno 12. siječnja 2015.).

Braš Roth, Michelle, Margareta Gregurović, Ana Markočić Dekanić i Danica Ružić, 2014, *PISA 2012: Financijska pismenost*, Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja – PISA centar.

Carpena, Fenella, Shawn Cole, Jeremy Shapiro i Bilal Zia, 2011, "Unpacking the Causal Chain of Financial Literacy", World Bank Policy Research Working Paper, br. 5798, Washington, DC: World Bank, http://www.econ.yale.edu/conference/neudc11/papers/paper_300.pdf (pristupljeno 28. siječnja 2015.).

Lusardi, Annamaria, 2015, "Risk Literacy", *Italian Economic Journal*, 1(1), str. 5-23.

Lusardi, Annamaria i Olivia S. Mitchell, 2011, "Financial Literacy around the World: An Overview", *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), str. 497-508.

Lusardi, Annamaria i Olivia S. Mitchell, 2014, "The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence", *Journal of Economic Literature*, 52(1), str. 5-44.

Narodne novine, 2015, Nacionalni strateški okvir finansijske pismenosti potrošača za razdoblje od 2015. do 2020. godine i Akcijski plan unaprjeđenja finansijske pismenosti potrošača za 2015. godinu, *Narodne novine*, br. 11/2015.

OECD, 2005, *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*, Pariz: OECD.

OECD, 2008, *Improving Financial Education and Awareness on Insurance and Private Pensions*, Pariz: OECD.

OECD, 2011, *Improving Financial Education Efficiency: OECD-Bank of Italy Symposium on Financial Literacy*, Pariz: OECD.

OECD, 2013, *Women and Financial Education: Evidence, Policy Responses and Guidance*, Pariz: OECD.

OECD, 2014, *Financial Education for Youth: The Role of Schools*, Pariz: OECD.

OECD INFE, 2011, *Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy*, Pariz: OECD.

OECD INFE, 2012, *Supplementary Questions: Optimal Survey Questions for the OECD INFE Financial Literacy Core Questionnaire*, Pariz: OECD.

Rutledge, Susan L., 2010, "Consumer Protection and Financial Literacy", World Bank Policy Research Working Paper, br. 5326, Washington, DC: World Bank, http://siteresources.worldbank.org/EXTFINANCIALSECTOR/Resources/Consumer_Protection_and_Fin_LiteracyWPS5326.pdf (pristupljeno 21. siječnja 2015.).

Vehovec, Maja, 2011, "Financijska i mirovinska pismenost: međunarodna iskustva i prijedlozi za Hrvatsku", *Privredna kretanja i ekonomска politika*, 21(129), str. 65-85.

World Bank, 2010, *Croatia: Diagnostic Review of Consumer Protection and Financial Literacy*, Washington, DC: World Bank.

Xu, Lisa i Bilal Zia, 2012, "Financial Literacy around the World: An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward", World Bank Policy Research Working Paper, br. 6107, Washington, DC: World Bank, <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6107> (pristupljeno 2. veljače 2015.).